

УДК 343.9+159.946.3

О.В. СИНЮКІЙ, канд. юрид. наук, доц.,
Запорізький національний університет

ПРО АКМЕОЛОГІЮ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ПРОКУРОРА- КРИМІНАЛІСТА

Ключові слова: акмеологія; професійна діяльність; спілкування; прокурор-криміналіст

Мовлення, як відомо, виступає умовою комунікації як форми взаємодії людей. Взаємодія, зокрема, мовленнєва взаємодія, пронизує весь процес професійної діяльності прокурора-криміналіста та інших суб'єктів слідчо-оперативної діяльності. З огляду на це скажемо, що професійне спілкування може виступати в двох основних варіантах. Воно може бути предметно зорієнтованим, тобто здійснюватися в ході сумісної некомунікативної діяльності. Мовленнєва діяльність прокурора-криміналіста визначається як спеціалізоване застосування мови для професійного різнорівневого спілкування. І тому, звичайно, формування та розвиток мовленнєвої компетентності були би неможливими без такого важливого когнітивного процесу, як мовлення. У той же час дослідження, які були проведені в акмеології в останні роки, показали, що доцільно розглядати професіоналізм не тільки в діяльнісному контексті, але також у нерозривному зв'язку з особистісним, що як раз співвідноситься з найважливішим методологічним принципом єдності діяльності та особистості [1-5]. Дійсно, у процесі становлення професіоналізму прокурорської діяльності особистість прокурора обов'язково розвивається.

Роблячи спробу класифікації видів спілкування працівників прокуратури, варто зазначити, що навіть у загальному сенсі єдиного підходу з цього питання в психологічній науці не досягнуто. До розробки проблем психології мовлення, мовленнєвої дії значний внесок здійснено М.М. Бахтіним, О.Ф. Бондаренком, Л.С. Виготським, М.І. Жинкіним, І.О. Зимньою, О.Г. Ковальо-

вим, О.Ф. Копйовим, О.М. Леонтевим, О.Р. Лурією, В.А. Семиченко, Т.М. Ушаковою та іншими зарубіжними й вітчизняними дослідниками.

Потрібно відзначити підвищену актуальність проблеми службового мовлення прокурора-криміналіста, оскільки дотепер в Україні не вибудована окрема психолого-акмеологічна теорія професійної діяльності прокурорів-криміналістів. До того ж, сучасне висвітлення у вітчизняній науковій літературі зазначеної проблематики є явно неповним й нерівномірним.

Враховуючи викладене, метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних концептів розвитку професійного мовлення прокурора-криміналіста. Новизна публікації полягає у знайденні шляхів та визначенні перспектив досліджень психолого-акмеологічної моделі професіоналізму особистості прокурора-криміналіста в сучасних умовах реформування системи органів прокуратури України.

У слові «мова» переважаючим значенням є «система, структура», а в слові «мовлення» – «діяльність». Тому, визначаючи словосполучення «прокурорська комунікація», доречним є застосування терміна «мовленнєва».

Прокурорським мовленням називається один із видів комунікативної діяльності працівників прокуратури: використання мови для службового та позаслужбового спілкування з різними суб'єктами. У цьому сенсі мовлення – це конкретна діяльність прокурора, що виражається або у звуковій, або у письмовій формі.

Мистецтво висловлюватися залежить від уміння використовувати лексичну точність юридичних термінів, правильність слів і наголосів. Освоєння професійної діяльності – це й освоєння професійної мови та професіоналізація індивідуального досвіду [6, с.417]. Мова замкнутого кола людей не є діалектом, а виступає професійною або корпоративною мовою працівників правоохоронних органів, що має свої значеннєві блоки, які повинні бути зрозумілі суб'єктам взаємодії. До того ж потрібно зазначити, що важливим елементом психологічного мистецтва службового прокурорського говоріння є форма звертання, уникнення панібратства.

Точність мовлення пов'язують переважно з точністю слововживання. Остання залежить від знання прокурором-криміналістом предмета мовлення, його ерудованості, вміння логічно мислити, знання законів і правил професійної мови. До того ж, точність мовлення прокурора-криміналіста визначається умінням добирати потрібні слова. Знижує точність мовлення незнання паронімів (слів, подібних за звучанням і написанням, але різних за значенням) та омонімів, невміння прокурором нейтралізувати їх у своєму професійному мовленні.

Прокурор-криміналіст під час виконання службових обов'язків, зокрема у сфері забезпечення законності слідчо-оперативної діяльності, відповідає за кожне сказане ним слово (причому, як суб'єктам прокурорського нагляду, так і суб'єктам кримінального процесу, котрі можуть бути не тотожними), тому часто прокурорсько-слідчі працівники змушені зважати на семантику слова, уточнювати та зіставляти значення різних слів, запобігати неправильному, неточному їх вживанню.

Потрібно зауважити, що мовна комунікація прокурора-криміналіста з різними суб'єктами його професійного спілкування різна, але має два основних різновиди: 1) комунікація з суб'єктами слідчо-оперативної діяльності (рівновпливова, підпорядкування-керування); 2) комунікація з суб'єктами процесуального впливу. Зокрема, до першого рівня можна віднести комунікацію прокурора-криміналіста з: а) прокурором району, де перший надає практичну та методичну допомогу або працює з перевіркою («адміністративно-прокурорська мова»); б) зі слідчими прокуратури («слідчо-прокурорська мова»); в) зі слідчими ОВС («слідчо-міліцейська мова»); г) з оперативними працівниками органу дізнання («розшукова мова»); д) з експертами («експертна мова», яка у свою чергу, також може мати умовні «діалекти», зокрема – криміналістична, судово-медична та ін.). Тобто, ми бачимо певну різницю архітектури висловлень прокурора-криміналіста до колег із різних відомств та окремих структурних підрозділів. Утім, все одне, стрижень залишається «мова прокурора-криміналіста».

Інакшу змістовну наповненість складає комунікація прокурора-криміналіста з обвинуваченими, потерпілими, свідками тощо. Разом із тим, із метою усвідомлення нитці розмови (допиту) прокурору-криміналісту потрібно розуміти значення усіх висловлень на подібній мові, що лише підкреслює «фахову компетентність» у очах, в першу чергу, підозрюваного, який не йде на процесуально-психологічний контакт.

Отже, багатоманітність функцій є свідченням того, що спілкування всіма своїми сторонами пов'язане з професійною діяльністю прокурора-криміналіста.

Серед вимог до усного чи писемного прокурорського мовлення слід виокремити вимогу зрозумілості. Чистота мовлення прокурора – це відсутність у ньому зайвих слів. Недоречно вживання ним у процесі контрольно-наглядової діяльності слів-«паразитів» справляє дуже неприємне враження від мовлення такого прокурора, додає ще більший психологічний відтінок формалізму наглядової роботи. Адже психологічний малюнок яскравіше видно на тонкій словесній канві. Особливо прикро, коли виявляється засміченим зайвими словами прокурорське службове мовлення у сфері нагляду за забезпеченням законності слідчо-оперативної діяльності.

Під час здійснення контрольно-наглядових заходів за дотриманням законів у сфері оперативно-розшукової діяльності прокурору не потрібно намагатися пояснювати оперативним працівникам, наприклад, кримінального розшуку, тих речей, що він сам не зовсім розуміє.

Ясність думки і довершеність висловлювань прокурора особливо важливі під час виконання ним наглядових службових завдань, коли йдеться про прості предмети або про широковживані речі. У подібних випадках прокурору потрібно намагатись використовувати найдоцільніші терміни. У ситуації живого спілкування у процесі службової діяльності частина інформації може передаватися усіма суб'єктами та об'єктами прокурорсько-слідчої діяльності за допомогою паралінгвістичних (паравербальних) засобів: міміки, жестів, поз, кінестетики, голосових модуляцій. Крім того, під час виконання

прокурором різних за формою службово-наглядових завдань можуть, самі по собі, спонтанно виникати імпровізовані промови, експромти.

Безперечно, професійна мова та мовлення прокурора-криміналіста, мовна впливовість якого є більш науковою та структурованою належним чином відрізняється від мови іншого працівника слідчо-оперативних органів, і, зокрема інших прокурорів. У процесі професійного контакту прокурор-криміналіст виступає як специфічна мовна особистість, яка включає сукупність професійних здібностей й характеристик, що зумовлюють створення та сприйняття нею мовних утворень, які різняться ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певної цільової спрямованості. Адже прокурор-криміналіст повинен володіти гарним відчуттям мови, тобто стійкими мовними інтуїціями.

Структурно-функціональна модель мовленнєвої компетентності прокурора-криміналіста передбачає визначення її структурних компонентів.

Специфіка культури спілкування, культури мовлення прокурора-криміналіста визначається вмінням використовувати різноманітні засоби та методи впливу на суб'єкта слідчо-оперативної діяльності (свідка, потерпілого, підозрюваного, експерта, дільничного, спеціаліста тощо), адекватно сприймати та розуміти його, налагоджувати ефективну взаємодію. Справжня культура мовлення прокурора-криміналіста передбачає знання й про наявні стереотипи взаємодії, й уміння користуватися ними у відповідні моменти, а також уміння розв'язувати такі практичні ситуації, коли використання наявних стереотипів не може дати позитивних результатів. Сформованість культури мовлення є запорукою успіху у функціонуванні мовленнєвої компетентності прокурорсько-слідчих працівників в контексті підготовки до професійної діяльності, в тому числі у екстремальних умовах.

Складність професійних завдань у сфері кримінального переслідування полягає в їх нестандартному характері, а також у необхідності швидкого прийняття безпомилкових правових або організаційних рішень щодо

певною оперативно-службовою ситуації. Звідси впливає необхідність розвинутої мовленнєво-мисленнєвої креативності у прокурорів-криміналістів. Безперечно, вміння правильно та точно висловлювати свою думку, логічно побудувати висловлювання і зробити його зрозумілим для співрозмовника висуває значні вимоги до розвитку цієї здібності. Саме на цій здібності і базуються вміння відчувати в тексті допиту (іншої слідчої дії або оперативного спілкування) значущі елементи, інтуїтивно передбачати, що саме вони є важливими; вміння створювати нові структури з набору базових ідей, образів, уявлень суб'єкта професійного спілкування; вміння добувати висловлювання свідка або потерпілого, вписуючи їх в його індивідуальний професійний досвід; вміння виводити проблему за межі, створені самим учасником минулої події у ході рефлексії проблеми. Розвинута мовленнєво-мисленнєва креативність дає можливість прокурору-криміналісту продукувати оригінальні й унікальні мовленнєві тексти, котрі відповідають творчому рішенню професійних завдань.

До того ж, сформованість дій у мовленнєвому спілкуванні прокурора-криміналіста на творчому рівні демонструє якісно новий рівень професійного мовлення. Адже дії набувають якісно нового характеру і значною мірою забезпечують результат, набагато ширший і більш значущий за вихідну мету [7, с.23]. Тому, мовленнєво-мисленнєва креативність являє собою критерій якості мовленнєвої продукції прокурора-криміналіста. Інакше кажучи, розвиток мовленнєво-мисленнєвої креативності посідає вагомe місце у процесі формування мовленнєвої компетентності прокурора-криміналіста та має забезпечуватися відповідною організацією освітнього процесу. Великого значення у розвитку мовленнєво-мисленнєвої креативності прокурора-криміналіста набуває період професійної підготовки.

Ступінь сформованості структурних компонентів відбиває рівень сформованості мовленнєвої компетентності прокурорів-криміналістів.

Структурні компоненти рівнів мовленнєвої компетентності прокурора-криміналіста ро-

зуміються як психологічні складові, які визначають міру успішності розвитку професійно достатнього рівня мовленнєвої компетентності працівника прокуратури. Представимо зміст структурних компонентів мовленнєвої компетентності прокурора-криміналіста, відображаючи цілісність самого явища на визначених рівнях.

Зважаючи на те, що спілкування являє собою відкриту й рухливу систему взаємодії, важливими питаннями, які потребують подальшої розробки відповідних теоретичних положень, є вивчення співвідношення вербальних і невербальних засобів у процесі спілкування, динаміки процесу спілкування, впливу спілкування на формування психічних процесів тощо [8, с.130].

Завершуючи аналіз проблем мовленнєвої компетентності і спілкування прокурора-криміналіста, варто відзначити, що сьогодні основними завданнями прокурорів-криміналістів, як і раніше, залишаються такі: впровадження в практику розслідування злочинів і прокурорського нагляду за дотриманням законності в сфері слідчо-оперативної діяльності сучасних можливостей криміналістики й судової медицини, наукових рекомендацій, передового досвіду, підвищення професійного рівня прокурорсько-слідчих кадрів. Виходячи з цього, вимоги, які сьогодні пред'являються до прокурорів-криміналістів, змушують їх постійно вивчати самостійно та впроваджувати науково обґрунтовані методи й прийоми слідства, сучасні інноваційні заходи його програмного забезпечення, ефективно використовувати можливості центрів криміналістичної інформації та оперативно-розшукових обліків.

Професійна підготовка прокурора-криміналіста обов'язково повинна містити в собі теоретичне навчання, основна мета якого - формування в того, якого навчають, правильного розуміння сутності майбутньої діяльності й засвоєння ним необхідних знань. Теоретичне навчання проводиться з тими прокурорсько-слідчими працівниками, хто на цей час вже працює на певних посадах, тому цей процес переміняється практичною підготовкою, тобто фактично тренуванням, націленим на формування в того, якого навчають (ста-

жиста, практиканта), необхідної системи професійних умінь і навичок професійної діяльності прокурора-криміналіста.

Виділимо основні етапи процесу психологічної підготовки до професійної діяльності: 1) професійне самовизначення і професійна мотивація; 2) рівень професійних знань прокурора-криміналіста; 3) професійна адаптація прокурора-криміналіста; 4) проблема професійного довголіття і психологічного здоров'я прокурора-криміналіста. Таким чином, у свідомості суб'єкта відображається спосіб його дії, але він відображається особливим образом, на основі динаміки діяльності, зміни її завдань, подій.

Акмеологія прокурора-криміналіста – окрема наукова теорія, загальний зміст якої складає розгляд у єдності процесів професійного та особистісного розвитку шляхів досягнення професійної майстерності на ґрунті реалізації творчого потенціалу особистості прокурора-криміналіста, варто підсумувати викладене в тім, що адаптаційні здатності прокурора-криміналіста багато в чому залежать від психологічних особливостей його особистості, що визначають можливість адекватної регуляції функціонального стану організму в різноманітних умовах життя й діяльності, що вивчає феноменологію активного соціального суб'єкта (зокрема, прокурора-криміналіста), закономірності максимальних професійних досягнень.

Отже, психолого-акмеологічна модель особистості прокурора-криміналіста як професіонала відображає структуру найбільш суттєвих здібностей особистості до професії прокурора-криміналіста.

Професіоналізм особистості прокурора-криміналіста є якісно новою характеристикою суб'єкта прокурорської праці, що відображає дійсно високий рівень розвитку професійно важливих та індивідуально-ділових якостей, акмеологічних складових елементів професіоналізму, адекватний рівень домагань, мотиваційна сфера й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток прокурора-криміналіста як фахівця, що відображає високу професійну кваліфікацію й компетентність, розмаїтість ефективних професійних навичок і вмінь, володіння сучасними алгори-

тмами й способами рішення оперативно-службових завдань, що дозволяє здійснювати діяльність із високою продуктивністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А. А. Бодалев. - М. : Флинта ; Наука, 1998. – 165
2. Возрастные аспекты онтопсихологии : учеб. пособие / Б. Г. Ананьев и др. - СПб. : СПбГУ, 1993. – 95 с.
3. Логинова Н. А. Опыт человекознания: история комплексного подхода в психологических школах В. М. Бехтерева и Б. Г. Ананьева / Н. А. Логинова. - СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 283 с.
4. Ломов, Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. - М. : Наука, 1999. – 349 с.
5. Понукалин А. А. Системная психологическая теория и общественная практика / А. А. Понукалин ; отв. ред. Б. Ф. Ломов. - М. : ИПРАН, 1993. - 197 с.
6. Психология : підручник / [Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.] ; за заг. ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
7. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. дис. на здобуття наук. степеня докт. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна психологія» / Т. О. Піроженко ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2004. – 40 с.
8. Методологічні та теоретичні проблеми психології : навчальний посібник / [М. С. Корольчук, Ю. Л. Трофімова, В. І. Осьодло та ін.] – К. : Ніка-Центр, 2008. – 336 с.

Синеокий О. В. Про акмеологію професійного мовлення прокурора-криміналіста / О. В. Синеокий // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 384–388 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09covmpk.pdf>

Проаналізовані і науково обґрунтовані теоретико-методологічні засади розвитку психолого-акмеологічної концепції професійного мовлення прокурора-криміналіста. На підставі проведеного дослідження автором визначаються шляхи та перспективи акмеологічних розвідок теоретичної моделі професіоналізму особистості прокурора-криміналіста в сучасних умовах реформування системи органів прокуратури України.

***

Синеокий О.В. Об акмеологии профессиональной речи прокурора-криминалиста

Проанализированы и научно обоснованы теоретико-методологические основы развития психолого-акмеологической концепции профессиональной речи прокурора-криминалиста. На основе проведенного исследования автором определяются пути и перспективы акмеологических разведок теоретической модели профессионализма личности прокурора-криминалиста в современных условиях реформирования системы органов прокуратуры Украины.

***

Sineoky O.V. About Acmeology Professional Speech of the Public Prosecutor-Criminalist

The analyses and scientifically bases the main theoretical-methodological stages of the development psycho-acmeological conception of a procurator-criminalist's professional conversation. On the bases of a carry out investigation the author marks the ways and perspectives of an acmeological development the theoretical model of a professional person – a procurator-criminalist in nowadays conditions of a reforming procurator's office system of Ukraine.